

ARAB TILIDA SIFAT VA UNING TURLARI

Ortiqboyeva Zuhra Jamoliddin qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Sharq filologiyasi fakulteti

Arab tili yo'nalishi 1-bosqich talabasi

zuhraortiqboyeva270@gmail.com

Umurzakova Oygul Umarovna

Ilmiy rahbar: O'zDJTU Arab tili tarjima nazariyasi

va amaliyoti kafedrasini o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada arab tilida sifatning o'рни va uning turlari o'rganiladi. Asosiy e'tibor sifatlarning ikki turiga – asl va nisbiy sifatlarga qaratilgan. Maqolada bu sifatlarning lug'aviy va morfologik xususiyatlari, jumladagi vazifalari va o'ziga xos grammatik qonuniyatlari tahlil qilinadi. Mazkur tadqiqot arab tilini o'rganayotganlar uchun foydali bo'lib, bu sohada nazariy bilimlarni amaliy misollar bilan boyitadi.

Kalit so'zlar va iboralar: arab tili, sifat, asl sifat, nisbiy sifat, grammatik tahlil.

Аннотация. В данной статье рассматриваются место и виды прилагательных в арабском языке. Основное внимание уделяется двум типам прилагательных – качественным и относительным. В статье анализируются лексические и морфологические особенности этих прилагательных, их функции в предложении и специфические грамматические закономерности. Данное исследование будет полезно для изучающих арабский язык, так как обогащает теоретические знания практическими примерами.

Ключевые слова и фразы: арабский язык, прилагательное, качественное прилагательное, относительное прилагательное, грамматический анализ.

Annotation. This article examines the role and types of adjectives in the Arabic language. The primary focus is on two types of adjectives: qualitative and relative. The article analyzes the lexical and morphological features of these adjectives, their functions in sentences, and their specific grammatical rules. This research is beneficial for learners of the Arabic language as it enriches theoretical knowledge with practical examples.

Keywords and phrases: Arabic language, adjective, qualitative adjective, relative adjective, grammatical analysis.

Arab tili dunyodagi eng boy va murakkab tillardan biri bo'lib, uning grammatikasi ko'p jihatdan chuqur tahlilni talab qiladi. Sifat arab tili sintaksisida muhim o'rin egallaydi, chunki u otlarning xususiyatlarini belgilaydi va mazmunni aniqlashtiradi. Arab tilidagi sifatlar mazmuniga ko'ra asl (ichki xususiyatni ifodalaydi) va nisbiy (biror narsa bilan bog'liq jihatni ko'rsatadi) turlarga bo'linadi. Ushbu maqola arab tilida sifatlarning o'rganilishini chuqurlashtirish, ularning farqlovchi tomonlarini aniqlash va ushbu bilimlarni til o'rganuvchilarga taqdim etishni maqsad qiladi.

Sifat (الصفة) – biror otning xususiyatini yoki holatini ifodalovchi so‘z turkumidir. U arab tilida sifatning ham lug‘aviy, ham grammatik qoidalari bilan belgilanadi. Jumladagi vazifasiga ko‘ra sifat otga ergashuvchi komponent bo‘lib, jins, son va ta‘riflanayotgan otning holatiga mos keladi.

Arab tilida sifatlar asosan uch o‘zakli so‘zlardan iborat bo‘lib sifatlar ham otlar kabi muzakkar va muannas jinslarga, birlik, ikkilik va ko‘plik sonlarga ega. Sifatlardagi birlik, ikkilik sonlarning hosil bo‘lish usuli otlardan farq qilmaydi. Sifatning ko‘plik shakli odatda odamlarning belgisini bildirib kelganida ishlatiladi.

Asl sifatlar otning o‘ziga xos xususiyatlarini ifodalaydi. Bu sifatlar biror narsa yoki shaxsning ichki va o‘zgarmas xususiyatlarini ko‘rsatadi. Masalan: كبير (katta), جميل (chiroyli), طويل (uzun). Ularning morfologik shakllari oddiy bo‘lib, ko‘pincha bitta so‘zdan iborat bo‘ladi.

Arab tilida sifatning 20 dan ortiq vazni mavjud bo‘lib shulardan quyidagi o‘ntasi eng ko‘p uchraydiganidir:

VAZNLAR		MISOLLAR		
MZ	MN	MZ	MN	
1 فاعل	فاعلة	بارد	باردة	sovuq
2 فعيل	فعيلة	كبير	كبيرة	katta
3 فعل	فعلة	صلب	صلية	qattiq
4 فعل	فعلة	تعب	تعبة	charchoq
5 فعل	فعلة	صعب	صعبة	qiyin
6 فعل	فعلة	حسن	حسنة	yaxshi
7 فيعل	فيعلة	جيد	جيدة	yaxshi
8 فاعلول	فاعول	حسور	حسورة	jasur
9 أفعال	فعلاء	أبيض	بيضاء	oq
10 فعلان	فعلان	كسلان	كسلا	dangasa

- فاعل vaznidagi sifat muzakkar va muannas jinsda o‘zgarmaydi.
- Bu vaznlar ichida eng ko‘p uchraydigani فعيل va فعل vaznlaridir. Qolganlari nisbatan kamroq uchraydi.

Bularning ichida أفعال (mn فعلاء) vazni tanvin qo‘shimchasini olmaydi.

Bu vazndagi sifatlar asosan rangni va jismoniy xususiyatni ifodalovchi sifatlardir. Masalan:

- أخضر - خضراء - zangor, أشهل - شهلاء - ko‘kko‘z
- Bu sifatning ko‘pligi muzakkar va muannas jinslar uchun فعل vaznida hosil bo‘ladi.

Nisbiy sifatlar biror narsa yoki shaxsni boshqa narsalar bilan bog‘lash orqali aniqlaydi. Nisbiy sifat predmetning belgisini boshqa predmetga yoki tushunchaga nisbatan bildiradi. U ko‘pincha belgisi aniqlanib kelayotgan aniqlanmishning ishlangan materialini, kelib chiqqan joyini, biror predmetga mansubligini va shunga o‘xshash boshqa belgilarni bildiradi.

Masalan: عراقي (iraqlik), إسلامي (islomiy), جغرافي (geografik). Bunday sifatlar asosan boshqa soʻzlardan (masalan, joy nomlari yoki ilmiy atamalardan) hosil qilinadi va koʻpincha “-ي” qoʻshimchasi yordamida shakllanadi.

- Nisbiy sifat ham asliy sifat kabi muzakkar koʻplik kabi muzakkar va muannas jinslarga egadir.

Nisbiy sifatning muzakkari asosan otdan oxiridagi - un qoʻshimchasini olib tashlab, oʻrniga ي- iyyun qoʻshimchasini qoʻshish bilan yasaladi.

Muannas nisbiy sifat esa muzakkar oxiriga ة- atun qoʻshimchasini qoʻshish orqali yasali. Masalan :

- خشب - yogʻoch - خشبي (mz), خشبية (mn) – yogʻochdan ishlangan البيت الخشبي – yogoʻchdan ishlangan uy.
- ذهب - oltin - ذهبي (mz), ذهبية (mn) - oltindan yasalgan ساعة ذهبية – oltin soat.
- ا yoki ي xarfi bilan tugagan otlardan nisbiy sifat hosil qilishda ي – qoʻshimchasidan oldingi ا yoki ي xarflari و ga oʻzgartiriladi.

Masalan:

- دنيا - dunyo - دنيوي (mz), دنيوية (mn) - dunyoviy
- آسيا - osiyo - آسيوي (mz), آسيوية (mn) - osiyoli, osiyocha
- Ayrim soʻzlarda esa oldingi ا (alif) tushib qolib, ي -qoʻshimchasini qoʻshish bilan hosil qilinadi. Masalan:
 - فرنسا - Fransiya - فرنسي / فرنسية - Fransiyalik
 - أوروبا - Yevropa - أوربي / أوربية - yevropalik

• Ta marbuta (ة) bilan tugagan soʻzlardan nisbiy sifat hosil qilishda ushbu xarf tushib qoldiriladi. Masalan :

- خرافة - xurofot - خرافي / خرافية
- جمهورية - respublika - جمهوري / جمهورية
- Ayrim otlardan nisbiy sifat hosil qilishda soʻzning vazni ham bir oz oʻzgaradi. Masalan :

- فريضة - farz - فرضي / فرضية - farzga tegishli
- مدينة - shahar - مدني / مدنية - shaharli
- Ikki oʻzak undoshdan iborat baʼzi otlardan nisbiy sifat hosil qilinganida و xarfi orttiriladi. Masalan :
 - شفة - lab - شفوي / شفوية - ogʻzaki
 - سنة - yil - سنوي / سنوية - yillik

• Bazi soʻzlardan ikki xil nisbiy sifat hosil boʻladi. Masalan :

- روح - rux - روحي / روحية - ruxiy, spirtli
- روح - rux - روحاني / روحانية - ruxoniy
- Ayrim siniq koʻplikdagi otlardan ham nisbiy sifat hosil qilinadi. Masalan:
 - دولة - koʻplik دول - دولي / دولية - davlatlararo
 - صحيفة - koʻplik صحف - صحفي / صحفية - jurnalist

❖ Nisbiy sifatlar gapda koʻpincha moslashgan aniqlovchi boʻlib keladi.

Masalan :

- لغة عربية - arab tili , بلد اسلامي - musulmon oʻlka

- لسان فارسي - fors tili , امر دنيوي - dunyoviy ish
- ❖ Geografik nomlardan hosil bo'lgan nisbiy sifat o'sha yerli yoki o'sha yerda tug'ilgan, yashagan kishini ifodalaydigam ot vazifasida keladi.

Masalan :

- مصري - misrlik kishi , مصرية – misrlik ayol
➤ افريقي - afrikalik , افريقية – afrikalik ayol

Asl va nisbiy sifatlarning farqlari

- Asl sifatlarda ma'no anglatadi, nisbiy sifatlarda esa bog'liqlikni bildiradi.
- Asl sifatlarda otning o'zini belgilasa, nisbiy sifatlarda otning boshqa narsaga aloqasini ko'rsatadi.
- Nisbiy sifatlarda ko'pincha o'zgartirilgan so'zlardan hosil qilinadi.

Jumladagi sifatlarning vazifalari va ularning ot bilan grammatik moslashuvi misollar orqali tahlil qilinadi:

- الرجل الطويل (uzun bo'yi erkak) – asl sifat.
الجامعة الإسلامية (islomiy universitet) – nisbiy sifat.

Arab tili grammatikasida sifatlarda o'ziga xos o'rin tutadi. Asl va nisbiy sifatlarda arab tili morfologiyasi va sintaksisining ajralmas qismi bo'lib, ulardan to'g'ri foydalanish tilda aniqlik va ma'no boyligini ta'minlaydi. Ushbu maqola tilshunoslarga arab tilida sifatlarning o'rganish qoidalarini aniqroq tushunishga yordam beradi va bu boradagi ilmiy tadqiqotlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Arab tilini o'rganayotgan talabalar sifatlarni chuqur o'rganishlari va ularning amaliy qo'llanilishiga alohida e'tibor qaratishlari lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Astanova G. Arab tilidan boshlang'ich kurs. O'quv qo'llanma. – Buxoro, 2023.
2. Hasanov M., Abzalova M. Arab tili grammatikasi. O'quv qo'llanma. – Toshkent, 2019.
3. Ibrohimov N., Yusupov M. Arab tili grammatikasi. Darslik. – Toshkent, 2024.
4. www.ziyouz.com
5. www.arabic.uz